

ПРОБЛЕМИ ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ У ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ ГАЛИЦЬКОГО ПЕДАГОГА ЯРОСЛАВА КУЗЬМІВА

Одним з найпоширеніших напрямків історико-педагогічних досліджень в останнє десятиліття є педагогічна персоналія. Підтвердженням цього є значна кількість дисертаційних досліджень (О.Джус, Р.Кіра, А.Коробченко, С.Романюк, І.Сойко та ін.), які з'явилися в останні роки і присвячені окремим педагогічним персоналіям (С.Русова, С.Сірополко, О.Яната, І.Боднарчук, І.Шешенко). Одночасно з'явилось багато наукових досліджень (Г.Бучковська, О.Кін, В.Кіндрат, А.Лещенко, Л.Ніколаєнко та ін.), присвячених різноманітним проблемам навчання і виховання у творчій спадщині окремих українських педагогів та вчених – В.Сухомлинського, М.Сумцова, В.Вернадського, Я.Чепіги та ін. Сьогодні, як пише О.Сухомлинська, “інтерес до педагогічних персоналій зростає, і значна частина творчих біографій уперше стає об'єктом наукової рефлексії”. В першу чергу це стосується творчого доробку західноукраїнських педагогів, яким присвячена значна кількість історико-педагогічних праць. Так, завдяки працям Б.Гречина, Ю.Калічака, О.Каськів, В.Ковальчук, М.Кляп, Р.Михайлинин, Н.Пастушенко, І.Стражнікової, Б.Ступарика, І.Червінської ми практично вперше ознайомлюємося з біографіям О.Барвінського, А.Животко, Б.Заклинського, М.Галушчинського, А.Волошина, І.Ющишина, Ю.Дзеровича, І.Петрів, О.Іванчука, І.Бажанського та ін. ”...далеко не випадково, – зауважує О.Сухомлинська, – що увага дослідників зосередилась на педагогічних персоналіях, які працювали на царині розвитку національної педагогічної думки, рідномовної освіти, підносили українську педагогіку як невід'ємну складову національної культури” (Сухомлинська О.В. Персоналія в історико-педагогічному дискурсі // Історико-педагогічний процес: нові підходи до загальних проблем. – К.: А.П.Н., 2003. – С.36, 39).

Однією з яскравих сторінок в історії не тільки галицької, але й української педагогіки 20-30-х років ХХ ст. є творчий доробок галицького українського педагога Ярослава Кузьміва. На жаль, його статті, що були надруковані в різних галицьких виданнях, з часом стали бібліографічною рідкістю. Може, тому й по сьогодні ім'я Ярослава Кузьміва фактично невідоме не тільки широким колам педагогічної спільноти, а й деяким фахівцям у галузі історії української педагогіки. Між тим, його міркування стосовно значення й організації дошкільного виховання, національного виховання, психологічних засад побудови навчально-виховного процесу в школі, структурних компонентів процесу навчання, проблем методики викладання української мови мають актуальне значення і для сучасного українського шкільництва.

Відомий галицький педагог, дослідник, громадський діяч Ярослав Кузьмів (1894-1945) після закінчення гімназії та учительської семінарії віддав

себе учительській професії. З 1924/25 н.р. він працював у приватній школі ім.Б.Грінченка у Львові. Ця школа була однією з перших ластівок українського шкільництва, і тому в колективі з перших днів її функціонування панувала ідея свободи й незалежності, соборності України. Вона була відкрита у 1910 р., і навчалася там спочатку тільки 46 українських дітей. Така незначна кількість учнів пояснювалася як тим, що вона була відкрита із запізненням (у жовтні), так і тим, що багато хто з українців "... із-за звісних переслідувань вписали свої діти до польської школи".

Виступаючи на відкритті школи від Головного Відділу "Просвіти", проф. Е.Озеркевич сказав: "Нехай вона цвіте, нехай стане підвалиною дальших шкіл, щоби ми здобули ґрунт під ногами в місті Львові, де ми колись були господарями і де повинні знов стати ними" (Посвячене української приватної школи ім. Б. Грінченка у Львові // Діло. – 1910. – 10 жовтня. – С.3).

Я.Кузьмів, який за покликанням став педагогом широкого профілю, мав ґрунтовну фахову підготовку. Досить послатися на підсумки перевірки педагогічної роботи молодого вчителя. Він працював у школі лише один навчальний рік, але справив добре враження на інспекторів. У довідці за результатами перевірки школи в 1925/19 н.р. було зазначено, що Кузьмів викладав у шостому класі природу "разом з хімією відповідно програми. Проведено у класах лекції на основі нових принципів, при викладанні залучає учнів до проведення практичних робіт. Дослід дуже добре підготовлений, методика добра, результати навчання позитивні" (Центральний Державний історичний архів України (м. Львів) (надалі ЦДІАУ). – Ф.179, оп. 2, спр. 1839, арк. 5).

Львівський педагог брав активну участь у виданні педагогічного часопису "Учительське Слово", який виходив у Львові з 1912 по 1939 роки, був членом його редакційної колегії. З 1927 р. він творчо співпрацював з іншим професійним органом товариства "Взаємна Поміч Українського Вчительства (ВПУВ)" – педагогічно-методичним часописом "Шлях виховання й навчання". Д-р Я. Кузьмів був автором багаточисельних статей з проблем виховання, методики навчання та педагогічної психології. Крім того, він співпрацював із часописом «Рідна Школа». В основному це були праці, присвячені проблемі вдосконалення дошкільного суспільного виховання (Про неї // Рідна школа.–1936. – Ч.13-14. – С.202; Кузьмів Я. Трохи серця – трохи неба // Рідна школа.–1936.– Ч. 6. – С.88-92).

Вихованням підростаючих поколінь, стверджував педагог, повинні займатися не тільки вчителі, але й усі верстви громадськості, а в першу чергу – батьки, які стоять найближче до своїх дітей і які „вже самою природою призначені, щоби їх якнайкраще виховати і вивести в люди" (Кузьмів Я.

Трохи серця – трохи неба // Рідна школа.–1936. – Ч. 6. – С.89). Але виховання, за його твердженням, повинно починатися ще до школи, бо поганих звичок, які дитина набула в дошкільному віці, потім дуже важко позбутися. Лише виховання, яке починається з перших днів життя дитини, приносить бажані результати. Проте батьки тільки тоді “в її душі заложать такі основи, що їх уже потім ніщо не в силі зрушити”, якщо вони дбають про її здоровля, про поживу й одяг, вони вчать її рідної мови, вчать перших слів молитви, розмовляють і бавляться з нею, оповідають казки й байки, навчають пісень, виробляють добрі звички, заціпляють перші моральні й суспільні розуміння, впоюють, хто вона, якого великого народу є членом, які ждуть її завдання, що вона мусить зберегти, що поширити, а що здобути” (Кузьмів Я. Трохи серця – трохи неба // Рідна школа. – 1936. – Ч. 6. – С.89).

На жаль, зазначав Я.Кузьмів, не всі батьки мають час постійно займатися вихованням своїх дітей, тому нерідко виховує їх “вулиця, зле товариство, та й не оглянулись батьки, а дитина вже такого „понаучувалася”, що хоч з хати тікай”. Щоб цього не сталося, автор пропонував розширити мережу дитячих садків хоча б на період літніх сільськогосподарських робіт. Значення дитячих садків, за його словами, полягало в тому, що вони створювали своєрідний малий дитячий світ, малу громаду, „в якій діти у віці 3-7 літ зростають вільні від шкідливих впливів, пригтовляються до школи і до життя, доповнюють родинне виховання. Тут дитина має змогу набиратися гарних і побажаних звичок, заспокоювати свою цікавість, свій нахил наслідувати, перебувати в товаристві однолітків, формувати свій характер і волю, розвивати в собі все, що добре і гарне, скріплювати свою національну свідомість, коротко: міцнішати тілом і духом”.

За думкою педагога, дитячий садок був покликаний під час літніх сільськогосподарських робіт оточити дітей належною і дбайливою опікою; навчити їх розумно користуватися сонцем, повітрям і водою; дати їм простий, але здоровий харч; здійснити постійний лікарський догляд за ними; включити дітей у цікаві, різноманітні види діяльності (в першу чергу, ігрові). Я.Кузьмів вимагав проводити такі заняття, “що мали би високе виховне значіння, що розвивали би здібності дитини”.

Саме дитячий садок, вважав педагог, створює умови для громадянського виховання молоді. В іншому випадку вона буде цікавитися тільки собою, тим, що її безпосередньо оточує, буде стояти осторонь від того, “що обходить село, чим живе цілий нарід, що діється в різних установах у селі, в повіті чи в краю... Дитячий садок покликаний не тільки позитивно впливати на виховання дітей, але й на батьків, окрему родину, що, безперечно, підвищить і рівень всього середовища, у якому живуть діти, а «це знов у свою чергу впливає корисно на розвиток дітей” (Кузьмів Я. Трохи серця – трохи неба // Рідна школа. – 1936. – Ч. 6. – С.88-92; Про неї // Рідна школа. – 1936. – Ч.13-14. – С.90, 91).

Разом із П.Біланюком, М.Козловським, О.Філясом, А.Домбровським, Г.Герлецьким, Л.Ясинчуком Я.Кузьмів підготував книжку „Українське дошкілля”. Вона була призначена для „садівничок (провідниць)”, тобто для тих, кого сьогодні називають вихователями дитячих садків. У книжці було чотири розділи: „Значення суспільної опіки”, „Дошкільне виховання у світі й у нас”, „Право заснування дитячих садків”, „Виховання дитини в її дошкільному віці”. Книжка стала корисним підручником не тільки для вихователів дитячих садків, але й, як зазначалося у часопис „Рідна Школа”, „для всіх українських батьків і виховників” (Про неї // Рідна школа. – 1936. – Ч.13-14. – С.202).

Я.Кузьмів добре розумів, що “праця провідниць українського дитячого садка не легка... “. Він закликав працівників дошкільних закладів постійно оновлювати та поповнювати свої знання, опанувати нові методи проведення виховної роботи з дітьми (учитися „нового способу оповідань, пісень, ігор”), здійснювати новий підхід до дітей з урахуванням регіональних особливостей, щоб “дітвору даного села двигати на все вищий рівень”, вміти проводити суспільне виховання: організовувати роботу гуртків, підготовку вистав, імпровізацій тощо. Розуміючи, що для цього необхідно постійно вдосконалюватися, педагог наголошував, щоб управи товариства “Рідна Школа” проводили курси підвищення фахової кваліфікації. Головним же шляхом розв’язання проблеми він вважав професійне самовдосконалення.

Для здійснення постійної допомоги вихователям у процесі їхнього самовдосконалення, для поглиблення їх теоретичних знань та обміну досвідом роботи у Львові в 1936 р. була створена організація “Секція провідниць дитячих садків”. У часопису “Рідна Школа” Я.Кузьмів детально розповідав про досвід роботи цієї секції. Він, зокрема, висвітив такі форми роботи вихователів, як ознайомлення з новою дитячою літературою, піснями, іграми, інсценізаціями, схвально відгукнувся про розробку програм до проведення “Дня Матері”, “Дня Жнив”, про реферати, що були винесені на обговорення: “Як я основила й вела садок?”, “Слово при відкритті садка”, “Вступне слово на „День Матері”, “Забави й ігри в дитячому садку”, “Дитячий балет та інсценізація” тощо (Про неї // Рідна школа. – 1936. – Ч.13-14. – С.202).

За вагомий внесок у розробку теорії дошкільного виховання ім’я Я.Кузьміва називається поряд із такими знаними в Україні педагогами, як С.Сірополко, К.Малицька, О.Макарушка, у книжці, присвяченій історії Товариства „Рідна Школа” за 1881-1939 роки (Білавич Г., Савчук Б. Товариство “Рідна школа” (1881-1939 р.). – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1999. – С.101).

Таким чином, можна зробити висновок, що у доробку Ярослава Кузьміва проблеми дошкільного виховання займали важливе місце.

Обґрунтовуючи структурні компоненти педагогічного процесу, Я.Кузьмів постійно розмірковував і над загальними проблемами педагогіки. Так, для нього суттєвим було визначення мети школи, що було дуже важливим у розвитку галицького шкільництва міжвоєнної доби: йшлося про виховання національно свідомих громадян майбутньої суверенної України. Свідченням цього є не тільки теоретичний доробок педагога (Кузьмів Я. Виховання й культура // Шлях виховання й навчання. – 1930. – Ч. 4. – С.100-

106; Кузьмів Я. Напрямні національного виховання (у скорочені) // Перший Український Педагогічний Конгрес у Львові (1935). – Львів, 1938. – С.191-194; Кузьмів Я. Світ очима сільської дитини: Причиною до психології дитини українського села. – Львів, 1934. – 72с.), але й безпосередня його участь в організації виховного процесу у школі. Показово, що вже із самого початку роботи в школі він виконував обов'язки „класного господаря” (класного керівника – Т.З.) VII класу. Інспектор Р.Кятковський у грудні 1925 р. позитивно оцінив його роботу, наслідком якої був високий рівень вихованості учнів: „добре розумово розвинуті, слухняні, уважні” (ЦДІАУ, ф.179, оп. 2, спр. 1839, арк. 15).

Практична робота у школі була добрим підґрунтям для теоретичних узагальнень видатного галицького педагога. Його педагогічна концепція мала визначальну рису: про що б він не писав, яким би темам не присвячував свої публікації, він завжди виходив із переконання, що тільки індивідуалізація процесу виховання й навчання може привести до жаданого успіху. Не випадково так часто в його працях зустрічається слово одиниця. Для Я.Кузьміва та одиниця означає не одиничного представника людського роду, а, використовуючи сучасний термін, особистість.

Є всі підстави вважати, що центральною ланкою педагогічної концепції галицького педагога було особистісно орієнтоване виховання й навчання, що робить його творчий доробок дуже актуальним для нашої сучасності. Ще в міжвоєнні роки Я.Кузьмів фактично виступав виразником і пропагандистом ідей гуманізму в педагогіці, відстоюючи думку, що учень у школі є не тільки об'єктом, але й суб'єктом навчально-виховного процесу, що основне завдання вчителя-вихователя полягає в допомозі учню усвідомити себе особистістю, в розкритті його можливостей, у становленні самосвідомості, в самореалізації та самоутвердженні. Та все це не було самоціллю: головне полягало в тому, щоб виховати не абстрактну особистість („одиницю”), а громадянина, патріота, що свідомо присвятив своє життя національно-визвольній боротьбі за свободу й незалежність Батьківщини. Не випадково проблеми національного виховання займають одне з центральних місць у педагогічному доробку Я.Кузьміва.

За його переконанням, мета галицької школи полягає ні в наданні учням фахової освіти, ні у підготовці до „безпосередньої вищої”, а, перш за все, – у вихованні. Я.Кузьмів неодноразово підкреслював, що найголовніше завдання школи – виховати дитину до життя в суспільності. На його думку, саме дитина, її здібності, задатки повинні стати основою процесу виховання. „Її вроджені нахили, прямування, зацікавлення, – наполягав педагог, – мусять бути тою підставою, на якій, як на скелі, мусить опертися кожна виховна праця, якщо вона має бути доцільна й успішна” (Кузьмів Я. Синтетичне навчання // Учительське Слово. – 1933. – Кн. 1. – С.6). Якщо ж виховання має підготовляти дитину до життя, то воно передбачає її активну, самостійну, творчу працю. Я.Кузьмів писав, що виховання “мусить виходити від життя й до того ж життя знову дитину підготовляти й спрямовувати” (Кузьмів Я. Синтетичне навчання // Учительське Слово. – 1933. – Кн. 1. – С.7).

Отже, головна увага приділялася вихованню. Взагалі така тенденція була властива всій європейській школі того часу. Панувала думка, що на зміну

XIX ст. із притаманним йому позитивізмом прийшли інші часи, коли замість надмірного інтелектуалізму посилювалася увага до виховання на моральних засадах, особливо “коли зважати, – як писав ще у 1929 р. А.Княжинський, – що живемо в добі доляра, боксу й кінотеатру” (Княжинський А. Шкільна й домашня лектура // Українська школа. – 1929. – Ч.1-4. – С.51). Прошло більше 70 років, і ми на початку вже XXI століття можемо розділити тривоги й побоювання наших попередників (хіба що замість боксу й кінотеатру ми б назвали сьогодні рок-музику, телебачення, комп’ютерні ігри), а разом із тим зрозуміти їх бажання перш за все, шляхом виховання запобігти занепаду людської особистості.

Особливо актуальною проблема виховання була в Галичині. Це пояснюється тими історичними й соціально-економічними умовами, в яких опинились галицькі українці під час польської окупації. Всебічне приниження української нації, її історії, культури, мови висунуло перед українською громадою на перший план необхідність виховати патріота, громадянина, свідомого українця, який брав би активну й конкретну участь у процесі державотворення. Як постійно наполягав Ярослав Кузьмів (і це було його найщиріше переконання), „школа має не тільки дати дитині вартісну й тривку освіту, але й – і то перш усього – виховати її на творчого, працездатного й продуктивного громадянина”.

Відповідно до своєї педагогічної концепції Ярослав Кузьмів зазначав, що досягти мету нової школи можна тільки на основі врахування індивідуальних здібностей, задатків та нахилів дитини (що впливало з досягнень тогочасної педагогічної науки). Тому педагог надавав великого значення вивченню особистості учня із метою врахування його результатів у навчально-виховному процесі. На його думку, школа повинна “в кожному випадку розслідити як щодо якості, так і щодо кількості здібності та нахили дитини на те, щоби потім підібрати відповідні методи поступування й розвинути ці здібності до найвищої працездатності й видатності – що вийде на користь так загалові, як рівно ж і самій одиниці” (Кузьмів Я. Шкільні характеристики учнів // Шлях виховання й навчання. – 1930. – Ч.7. – С.204). Отже, нова школа повинна сприяти розвитку кожної індивідуальності, її “окремшеності”, але за умови, щоб це сприяло розвитку суспільності, людства.

Мету національного виховання й одночасно мету української школи було чітко визначено на Першому Українському Педагогічному Конгресі у Львові (1935). Важко переоцінити значення цього Конгресу. Саме там галицькі науковці вперше здобули змогу обговорити найболючіші питання розвитку української освіти в Галичині. Конгрес сприяв консолідації найбільш видатних педагогів, вчителів-практиків, представників громадськості дійти порозуміння у вирішенні багатьох болючих проблем, а насамперед – проблеми головної мети школи. Школа була покликана виховувати активістів-патріотів, для яких вищою ціллю була б боротьба за створення власної держави. Навчання ставало засобом виховання, головним осередком якого було українознавство.

Ярослав Кузьмів не стояв осторонь усіх цих питань і проблем. Досить сказати, що його було запрошено виступити на Конгресі з доповіддю, яка

стала однією з центральних. Сама назва доповіді дає виразне уявлення про її зміст: „Напрявні національного виховання”. На превеликий жаль, доповідь Я.Кузьміва була надрукована у скороченні. Але й зі стислого її викладу можна зрозуміти основні положення, які були логічно й послідовно викладені педагогом.

Я.Кузьмів, розглядаючи національне виховання як виховання для потреб нації, розвивав, а частково й уточнював ідеї так званої педагогіки культури, яка була на початку ХХ ст. однією з головних течій соціальної педагогіки. Представники цього напрямку в педагогіці (Т.Лівіт, Б.Навровичинський, Б.Рассел, Б.Суходольський, С.Гессен та ін.) розглядали проблему виховання молоді на основі загальнолюдських цінностей, процес навчання як зустріч людини з об’єктивними цінностями (здобутками) культури.

Учені прагнули, щоб людина через творчість поглибила своє життя і стала справжньою особистістю. Найбільш цінним висновком теоретиків цього напрямку було положення, що формування людини відбувається під впливом об’єктивних процесів впливу змісту культури з метою прилучення її до активної участі у творчості. Тому основна увага приділялася стимулюванню в учнів таких елементів, які б дозволили їм збагачувати культурні здобутки попередніх поколінь. Однак представники педагогіки культури відносно менше уваги приділяли проблемі органічного зв’язку у процесі виховання елементів загальнолюдського й національного. Саме цій проблемі і була присвячена доповідь Ярослава Кузьміва.

Ідеї педагогіки культури знайшли вираз у багатьох працях галицького вчителя, але найбільш рельєфно у статті “Виховання й культура”, а також у виступі на Першому Українському Педагогічному Конгресі, де Ярослав Кузьмів зазначав, що сприйняття культури – це складний “духовий процес, що саме раз-у-раз проходить на підкладі витворених уже культурних вартостей, таких, як звичаї, мораль, релігія, мистецтво, наука, мова, господарські вартості, література тощо”.

Концептуальним у визначенні завдань національного виховання стало положення Я. Кузьміва про те, що культурні вартості не є закінченими, тому у відношенні до кожної “одиниці” оволодіння ними ніколи не може бути вповні закінчене, “подібно як у відношенні до народу ніколи не може бути закінчене завдання культури” (Кузьмів Я. Напрявні національного виховання (у скороченні) // Перший Український Педагогічний Конгрес у Львові (1935). – Львів, 1938. – С.191).

За твердженням педагога, виховні ідеали тісно пов’язані із суспільним життям, а разом із тим вони формуються під „впливом кожночасного стану культури даного народу чи краю” (Кузьмів Я. Виховання й культура // Шлях виховання й навчання. – 1930. – Ч.4. – С.100). І якщо змінюється стан культури, то одночасно з цим змінюються цілі і завдання виховання. Завдання ж виховання він убачав у підготовці до „втримання й розвитку культури даного народу” (Кузьмів Я. Виховання й культура // Шлях виховання й навчання. – 1930.–Ч.4. – С.104).

Я.Кузьмів підкреслював, що виховання (а його педагог розумів як безупинний духовний процес) складається з певних етапів, по яких треба

провести дитину. Необхідно дати їй можливість не тільки розуміти й користуватися готовими культурними здобутками, що їх відтворили попередні покоління, але й на їхній підставі творили нові. “Тому, – казав Я.Кузьмів, – виховання – це безупинне реалізування культурних вартостей у молодих одиниць, щоб вони були не тільки сприймачами, але і в майбутньому творцями більше вдосконалених, а то й нових культурних вартостей” (Перший Український Педагогічний Конгрес у Львові (1935). – Львів, 1938. – С.192).

Не важко побачити, що Я.Кузьмів ще в 30-ті роки минулого століття чітко сформулював положення, яке й сьогодні залишається дуже актуальним. Він виступав проти пасивного світосприйняття, проти тих споживацьких настроїв, котрі так характерні для значної кількості сучасної молоді.

Далі галицький педагог суттєво уточнював свою позицію. Йшлося про культуру – але яку? Зразу на пам'ять приходять усталене словосполучення: загальнолюдська культура. Я.Кузьмів займав зважену позицію у цьому питанні, наполягаючи, що ніяка загальна культура не існує поза нацією. За його переконанням, “Тільки і тільки почерез свій народ одиниця може брати участь у загальнолюдському житті. Якщо так, – робить він висновок далі, – то кожне правдиве і повне виховання не може не бути національним”.

Саме тому Я.Кузьмів наполягав, що молоде покоління слід “приноровлювати до творчої участі в його національній культурі”. А для цього необхідно кріпити національну свідомість, “єднати всі шари народу довкруги його спільних національних ідеалів” (Перший Український Педагогічний Конгрес у Львові (1935). – Львів, 1938. – С.192).

Таким чином, йшлося про “витворення нового типу людини,... що кормиться доробком минулих поколінь, що свідомо свого духовного зв'язку з ними, людини, що творчим зусиллям помножує й поглиблює національну культуру і вносить її цінності у всесвітню духовну скарбницю, – тоді буде ясно, що національне виховання у своїй найглибшій суті – це творення і безупинне досконалення нації”.

А далі Ярослав Кузьмів перейшов уже до більш конкретних питань. Він підкреслював, що у процесі виховання необхідно враховувати найновіші досягнення психологічної науки. “Коли не знатимемо самих себе та не матимемо основної науки про самих себе, то годі буде думати про удачність національного виховання. І тут слово за нашою історією, географією, мистецтвом, літературою, економікою, статистикою, психологією, філософією”.

Отже, Я.Кузьмів надавав особливого значення в національному вихованні українознавчим предметам, які мали стати основою шкільного навчання, бо, як казав він, „виховну вартість мають тільки такі культурні добра, які 1) рішають про приналежність одиниці до того саме, а не іншого народу, 2) які забезпечать дальшій розвиток національної культури”. Безумовними вартостями галицький український педагог вважав перш за все, звичайно, рідну мову (вивченню якої він, як буде сказано нижче, приділяв особливу увагу), а також “сучасне життя нації в умовах, витворених природою, частинно працею людини та іншими впливами” (Перший Український Педагогічний Конгрес у Львові (1935). – Львів, 1938. – С.193).

Такою, на думку Ярослава Кузьміва, була об'єктивна тенденція у післявоєнному світі. “Сучасний світ, – писав він, – вимагав і нині ще більше, ніж коли, вимагає таких людей, що вміли би у ньому дати собі раду, вимагає відповідно до потреб часу вихованих людей: здорових тілом, загартованих, бодрих, витриманих, здорових душею, не плаксивих, що то в біді знають тільки „сядь та й плач” або вміють сплакнути собі. ...Нинішній світ вимагає людей бадьорих, відважних, сміливих, метких, підприємчивих, самостійних, проворних, людей, що мають залізні нерви і крицеві характери, що без крихти вагання знають, „чиї вони сини, яких батьків”, людей, що знають свою честь і ціну і своє право на життя і вміють за те право постояти і його добути в боротьбі”. Для цього вкрай необхідно, на його постійне й глибоке переконання, їх „доцільно і вміло виховати” (Кузьмів Я. Трохи серця – трохи неба // Рідна школа. – 1936. – Ч.6. – С.89).

Як видно, галицький педагог ставив виховання молодого покоління, турботу за „його здоровля і душу” на перше місце, пов'язуючи його з необхідністю постійної боротьби за „силу і душу цілого народу”.

Яка ж установа може найбільше й найшвидше забезпечити відповідне виховання? За переконаннями Ярослава Кузьміва і його однодумців, це, без сумніву, тільки школа, – але за обов'язковою умовою, що вона ґрунтується на найкращих національних культурних вартостях і що методи виховання й навчання в ній пристосовуються до психіки української дитини й потреб народу.

А якщо такої школи все ще немає? Тоді, відповідає Я. Кузьмів, „весь тягар національного виховання спадає на позашкільні, може навіть ще могутніші, ніж школа, чинники виховання”. Це, уточнював він, „дім, церква, народні установи, преса, книжка, театр, коротко кажучи – ціле довкілля”. Однак, – закінчував свою доповідь галицький педагог, – “вони мусять бути пронизані й насичені виховними впливами в національному дусі, мусять із собою співділати, мусять постійно і самі про це тямити і кругом себе поширювати думку, що виховання – це безмірно важка справа, що це складний процес, що він триває ціле життя – і ніколи не закінчується на самій школі! Тому в тім процесі почесне і важне місце займе самовиховання” (Перший Український Педагогічний Конгрес у Львові (1935). – Львів, 1938.– С.194). (Виділено нами. – Т.3.)

Отже, Я.Кузьмів накреслив цілу програму національного виховання, реалізувати яку повинні були і школа, і позашкільні заклади, і включення учнів у самовиховання. Уся творча праця видатного педагога і була підпорядкована реалізації тієї мети, яка була накреслена в його доповіді на Першому Українському Педагогічному Конгресі.